

Цитування:

Кравченко Л. В. Формування колекції французької порцеляни у Національному музеї мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків: аналіз архіву. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. 2023. № 3. С. 154–159.

*Кравченко Людмила Валеріївна,
аспірантка Національної академії
керівних кадрів культури і мистецтв
<https://orcid.org/0000-0002-2639-3215>
ludmylkravchenko@ukr.net*

Kravchenko L. (2023). Formation of the French Porcelain Collection at the Bohdan and Varvara Khanenko National Museum of Arts. Analysis of the Archive. National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts Herald: Science journal, 3, 154–159 [in Ukrainian].

ФОРМУВАННЯ КОЛЕКЦІЇ ФРАНЦУЗЬКОЇ ПОРЦЕЛЯНИ У НАЦІОНАЛЬНОМУ МУЗЕЇ МИСТЕЦТВ ІМЕНІ БОГДАНА ТА ВАРВАРИ ХАНЕНКІВ: АНАЛІЗ АРХІВУ

Мета роботи – дослідити історію формування колекції французької порцеляни в Національному музеї мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків у Києві; вивчити наявні архівні документи, які стосуються збірки Богдана Ханенка та пізніших надходжень творів декоративного мистецтва до фондів музею; проаналізувати музейну політику радянської влади 1920 – 1950х років на прикладі Музею Ханенків. **Методологія дослідження** ґрунтується на використанні методів: джерелознавчого – для систематизації й класифікації архівних джерел, порівняльно-аналітичного – для ідентифікації творів мистецтва. **Наукова новизна** дослідження полягає у систематизації архівних даних щодо формування колекції французької порцеляни в Музеї Ханенків; узагальненні основних культурно-історичних умов становлення збірки порцеляни. **Висновки.** Третина сучасної колекції французької порцеляни була зібрана засновниками музею Богданом та Варварою Ханенками наприкінці XIX – на початку XX століття, друга частина надійшла в музей у 1927 році з ленінградського відділення Державного музейного фонду (до 1919 року це були експонати приватних колекцій), третя частина – пізні надходження 1930 – 1950-х років, переважно з Київського музею російського мистецтва (сьогодні Національний музей «Київська картинна галерея»). Визначити походження решти предметів на сьогодні видається неможливим через брак документів.

Ключові слова: Національний музей мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків, порцеляна, історія колекціонування, формування фонду музею.

Kravchenko Liudmyla, Postgraduate Student, National Academy of Culture and Arts Management

Formation of the French Porcelain Collection at the Bohdan and Varvara Khanenko National Museum of Arts. Analysis of the Archive

The purpose of the article is to investigate the history of the formation of the French porcelain collection in the Bohdan and Varvara Khanenko National Museum of Arts; to study the available archival documents related to the collection of Bohdan Khanenko and late arrivals of decorative art to the museum's funds; to analyse the museum policy of the Soviet government in the 1920s - 1950s using the example of the Khanenko Museum. **The research methodology** is based on the use of methods: source studies – for the systematisation and classification of archival sources, comparative and analytical – for the identification of works of art. **The scientific novelty** consists in the systematisation of archival data on the formation of the French porcelain collection at the Khanenko Museum; generalisation of the main cultural and historical conditions for the formation of the museum collection of porcelain. **Conclusions.** One third of the French porcelain collection was collected by the founders of the museum, Bohdan and Varvara Khanenko, at the end of the 19th and the beginning of the 20th centuries, the second part arrived to the museum in 1927 from the Leningrad Department of the State Museum Fund (private collections until 1919), the third part – late arrivals in the 1930s - 1950s mainly from the Kyiv Museum of Russian Art (today the National Museum Kyiv Art Gallery), and the rest remain of uncertain origin.

Keywords: Bohdan and Varvara Khanenko National Museum of Arts, porcelain, history of collecting, collection formation.

Актуальність теми дослідження полягає у вивченні історії формування колекції та аналізі архівних документів, що стосуються потрапляння творів порцеляни до фондів Музею Ханенків. Отримані знання можуть бути використані для уточнення провенансу інших творів французького фарфору зокрема та європейського фарфору в цілому в музейних колекціях, що утворювались в першій половині ХХ століття в Україні.

Музеї України зберігають багаті збірки світового декоративного мистецтва. Як і по всій Європі, в нашій країні у ХІХ столітті колекціонування порцеляни було в пошані. Колекціонери, інтелектуали та поціновувачі мистецтв збирали та використовували фарфорові вироби з розумінням їхньої художньої цінності.

Після 1919 року приватні колекції були націоналізовані радянською владою. У першій половині ХХ століття на основі приватних зібрань в Києві було відкрито художні музеї: як наприклад Музей імені Б. та В. Ханенків при Українській академії наук та Київська картинна галерея на основі колекції родини Терещенків. Протягом 1920 – 1930-х років радянська влада проводила активну політику передавання творів мистецтва з одного музею до іншого та розпорошення колекцій по всіх теренах тогочасної країни, навмисно викреслюючи імена попередніх власників з історії. Саме цей факт ускладнює дослідження історії формування колекції музеїв.

Музей Ханенків зберігає значну колекцію європейської порцеляни, цінною частиною якої є французький фарфор. Ця збірка становить інтерес не тільки з художньої точки зору, а й через складну історію свого формування. Досліджуючи її, можна простежити аспекти історії провенансу фарфорових творів, виявити зв'язки між музеями та приватними колекціонерами, визначити історичні обставини, які впливали на музейне життя по всій країні у ХХ столітті.

Аналіз досліджень і публікацій. В світі існує значна кількість фахової літератури, присвяченої темі французької порцеляни. Видання про історію виробництва та технологію виготовлення фарфору публікуються, починаючи з ХІХ століття і до сьогодні. З праць опублікованих за останні десятиліття варто зазначити книги та статті Тамари Прео [20]. Досвідчена дослідниця присвятила себе вивченню порцеляни Севру. Дуже важливим для розширення знань про мануфактури та ательє Парижу є доробок науковиці Режін Плінваль де Гюєбон [19].

Крім того слід зазначити таких авторів як Росалінд Севіл [21], Джона Уайтхеда [22], Девіда Петерса [18] та ін. Доступні також різноманітні каталоги колекцій французької порцеляни багатьох музеїв світу та приватних зібрань.

Нажаль, вітчизняне мистецтвознавство не багате на літературу з цієї теми. Не зважаючи на те, що українські музеї зберігають цінні твори французьких виробників, каталогів видано вкрай мало. Вочевидь, цей факт обумовлений неналежним фінансуванням інституцій для регулярних публікацій відомостей щодо колекцій. Однак, Музей Ханенків за останні чотири роки видав три виставкові каталоги, де фігурували окремі вироби мануфактур Франції («На десерт. Традиції десертного столу у творах мистецтва з колекції музею» [9], «Французьке мистецтво в колекції Музею Ханенків. Вибрані твори» [15], «Просвітництво: розум і почуття» [12]).

Збірка європейської порцеляни Богдана Ханенка була проаналізована в дисертації Г. Решетнєвої «Стилістичні особливості європейської порцеляни ХVІІІ – початку ХХ століття з приватних колекцій України» [13]. Окремі твори Севрської королівської порцелянової мануфактури з Музею Ханенків згадуються у дослідженні Я. Кривушенко «Мистецтво севрського фарфору ХVІІІ – початку ХІХ століть в культурному просторі України» [8].

Основним джерелом для дослідження історії формування колекції стали документи наукового архіву Музею Ханенків, які не були опубліковані. Це перші описи колекції, старі та чинні інвентарні книги, акти надходження предметів. Саме їх аналіз дозволяє уточнити походження багатьох творів та заглибитись в історію провенансу.

Мета дослідження – дослідити історію формування колекції французької порцеляни в Національному музеї мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків у Києві; вивчити наявні архівні документи, які стосуються збірки Богдана Ханенка та пізніших надходжень творів декоративного мистецтва до фондів музею; проаналізувати музейну політику радянської влади 1920 – 1950-х років на прикладі Музею Ханенків.

Виклад основного матеріалу. Попри підвищений інтерес до колекціонування та атрибуції французької порцеляни сьогодні, існує чимало питань щодо походження творів мистецтва в музеях України. Короткі та надто загальні описи в старих інвентарних книгах, іноді їх відсутність, неповний склад архівних

документів, та радянська політика викреслювати попередніх власників предметів з історії ускладнює, а іноді унеможлиблює дослідження формування колекції порцеляни у музейних збірках.

У Музеї Ханенків зберігається колекція порцеляни європейських виробництв XVIII – XIX століть. В цілому вона нараховує 825 предметів в основному фонді та 464 – у науково-допоміжному. У цій збірці є твори мануфактур Німеччини, Франції, Австрії, Англії, Італії та інших країн.

Колекція творів французького фарфору складає 172 одиниці збереження в основному фонді музею [6; 7]. Процес її формування можна поділити на три етапи:

- 1880–1917 роки: збірка Богдана та Варвари Ханенків;

- надходження 1920-х років;

- надходження 1930 – 1950-х років.

Збірка Богдана Ханенка.

Колекцію започаткували фундатори музею Богдан та Варвара Ханенки. На світлинах, зроблених за життя засновників, видно, що в залах мастку на меблях і у шафах було виставлено фарфоровий посуд та статуетки. У своїх спогадах Богдан Іванович так описує свої перші кроки у справі колекціонування:

«Зі вступом на посаду Мирового судді, мої статки порівняно збільшилися і у мене з'явилась можливість децю витратити на купівлю художніх предметів та картин. Звичайно купувати я міг тільки те, що було дешево, і тому коло моїх придбань було обмежене. Почав я підбором зразків виробів та марок різних фабрик порцеляни, захоплювався переважно старою саксонською порцеляною» [16, 29].

Вся колекція фонду європейської порцеляни, що була зібрана Богданом Ханенком, має одну особливість: найчастіше це окремі вироби європейських мануфактур самих ранніх періодів, як то посуд або скульптура майсенського та віденського виробництв 1720 – 1740-х років, твори французької порцеляни середини та другої половини XVIII століття. На сьогодні до ханенківського спадку фарфору з Франції відносять 26 одиниць збереження основного фонду. Серед цих творів представлені переважно вироби Севрської королівської порцелянової мануфактури, декілька предметів виробництв Шантії та Меннесі, окремі зразки порцеляни Парижу. На жаль, наразі не знайдено жодного документу про придбання або згадок про конкретний твір. Тому

висновки про походження того чи іншого предмету зроблені тільки спираючись на перші описи колекції, інвентарні книги та світлини, зроблені за життя Ханенків або одразу після заснування музею (1919 рік).

Найважливішим джерелом інформації щодо складу колекції порцеляни одразу після націоналізації музею є Опис Георгія Лукомського (14.03.1884 –05.03.1952) [17]. Мистецтвознавець, художник та історик з 1918 року перебував у Києві. У 1919 році він брав участь в організації Національного музею мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків. Після скорої еміграції, у 1920-х роках, вчений мешкав у Парижі, де вперше опублікував свій нарис про організацію музею. В цій праці детально описано новий музей та колекцію, представлену в залах.

В загальному аналізі колекції родини Ханенків Г. Лукомський серед іншого зауважує саме французьку порцеляну *«Поступово зібрання поповнювалося чудовими колекціями російського скла та французької порцеляни» [17, 8].* Описуючи зали нового музею, куратор експозиції зазначає, що в Золотому кабінеті (*Salon doré*) було утворено нову експозицію порцеляни, класифіковану за виробництвами та епохами. Надалі в описі це приміщення назване «Зала порцеляни» (*Salle des porcelaines*). Європейський фарфор було представлено у двох вітринах. *«Вітрина, розташована праворуч від входу, містить порцеляну різних мануфактур, головним чином Майсена, Берліна та Відня, а також різноманітне богемське скло (у тому числі два кубки XVIII ст.). На ній – три саксонські вази та два маленькі кошики. У третій вітрині представлено порцеляну іноземного виробництва: віденські та англійські тарілки (мануфактура Ворчестера), шість медальйонів з рельєфними портретами (англійська фабрика Веджвуда), бірюзовий сервіз (англійська фабрика Мінтона), французький севрський блакитний королівський сервіз, маленька чашка рідкісного рожевого кольору (rose du Barry) також севрська, багато фігурок та виробів німецьких мануфактур (Мейсен, Берлін та ін.)» [17, 54].*

Цінною є інформація щодо організаційних заходів під час перебування Лукомського на посаді в музеї. Він детально інформує про те, які дослідники долучилися до опису колекцій. Зокрема, опис збірки порцеляни та скла було складено М. М. Фліге, помічником хранителя Третього державного музею, та пані Н. С. Переслені за сприяння Оскара Гансена [17, 30].

Спираючись на ці перші описи колекції [11, 29] та проаналізувавши старі інвентарні книги музею, можна припустити, що приблизна кількість французької порцеляни з колекції Богдана Ханенка складає 26 одиниць збереження.

1920-ті роки. Ленінградський державний музейний фонд.

Після революції 1917 року більшовицька влада націоналізувала приватні колекції, музеї, а також церковну власність. Було запроваджено державну реєстрацію пам'яток мистецтва та старовини. В результаті цієї політики утворилася значна кількість вилучених предметів музейного значення, які зберігалися у сховищах. З початку 1920-х років для позначення цих місць збору культурних цінностей офіційно вживаним став термін «Державний музейний фонд». Завданням організації було взяти під свій контроль музеї та їхні зібрання, проводити централізовану музейну політику. Наприкінці 1920-х років для забезпечення потреб соціалістичного будівництва радянська влада почала проводити згубну політику щодо розпродажу творів мистецтва, музейних предметів. У 1927 році було ухвалено рішення про ліквідацію Державного музейного фонду, а згодом ліквідували також його сховища. Частина предметів було розподілено між музеями країни, іншу – передано для експорту за кордон Всесоюзному товариству «Антикваріат» Народного комісаріату зовнішньої торгівлі.

Результатом цих подій стало розпорошення колекцій по різних місцях тогочасної країни. В Музеї Ханенків зберігаються акти про передачу творів мистецтва через ленінградський відділ Державного музейного фонду. Два документи про надходження 220 творів декоративного мистецтва: акт передачі від 14 вересня 1927 року та Опис творів, відібраних для Музею мистецтв Української академії наук [1; 10].

Сучасну колекцію музею проаналізовано на наявність цих творів. Майже всі вироби з порцеляни європейських мануфактур до сьогодні зберігаються у фондах. Серед них нараховано 55 одиниць збереження, що атрибутовано французьким заводам (Севрська королівська порцелянова мануфактура, Шантії, виробництва Парижу).

Знаючи історію створення Державного фонду, можна стверджувати, що всі ці твори до 1917 року знаходились у приватних колекціях. Тому в подальшому не виключена можливість прослідкувати історію провенансу

окремих предметів. Так, вже з'ясовано, що шістнадцять одиниць збереження, які надійшли до музею у 1927 році, до перевероту належали родині Юсупових. Це окремі предмети з чотирьох сервізів Севрської порцелянової мануфактури, які наприкінці XVIII століття придбав дипломат, політичний діяч та колекціонер Ніколай Юсупов. Його нащадок, Фелікс Юсупов, під час революції втік з країни з двома полотнами Рембрандта у багажі, лишивши родинні скарби замуrowаними у палаці на Мойці в Петербурзі. Величезна колекція порцелянових сервізів лишилася напризволяще, та зараз розпорошена по різних музеях (Ермітаж, Музей Ханенків, художні музеї Омську, Саратова, Баку).

У науковому архіві музею зберігається акт від 19 вересня 1927 року про передачу 9 позицій (14 одиниць збереження) з Державного Ермітажу до Музею мистецтв Української академії наук. В документі вказано, що перераховані предмети попередньо були виділені для Державного фонду [2]. За описами, зазначеними в акті, в колекції музею на сьогодні віднайдено всі чотирнадцять предметів, з них десять атрибутовано Севрській королівській порцеляновій мануфактурі.

1930–1950-ті роки. Надходження з Київського музею російського мистецтва (сьогодні Національний музей «Київська картинна галерея»).

Радянська політика не могла не вплинути на долю музеїв. Якщо в перші десять років існування музей входив до складу Української академії наук, то саме в 1930-х роках він був позбавлений такого привілею. На той час імена Ханенків вже було прибрано з назви музею за відсутності у родини заслуг перед пролетарською культурою. Крім того, у 1934 році заклад було об'єднано з Київською картинною галереєю в єдиний Державний художній музей. Так два музеї перетворилися на відділ західного мистецтва та відділ російського мистецтва (актуально до 1936 року).

Саме тоді до фондів надійшла велика колекція творів «художньої промисловості» – 1766 предметів декоративного мистецтва було передано з «відділу російського мистецтва» 14 квітня 1934 року [3]. Про це є відповідний акт, недбало написаний олівцем, без детальних описів, що робить розпізнавання творів вкрай складним. Однак, за характерними старими інвентарними номерами вдалось виокремити порцелянові вироби паризьких ательє, що надійшли за цим актом.

У 1957, 1958 роках Музею Ханенків було передано ще 40 творів французької порцеляни з фондів Київського музею російського мистецтва, про що збереглися відповідні документи [14; 4]. Переважна більшість з цих предметів так само належить виробництвом паризьких мануфактур XIX століття.

Наразі попередня історія провенансу предметів з Національного музею «Київська картинна галерея» невідома. Не виключено, що деякі з них належали родині Терещенків. Значною є вірогідність, що вони можуть бути пов'язані з колекцією Оскара Гансена, яка в 1922 році була переведена у приміщення створеної Київської картинної галереї після розформування Третього державного музею [5, 43].

Предмети зі старих надходжень.

Ще одна частина колекції французької порцеляни в музейній документації позначена формулюванням «зі старих надходжень» [6; 7]. Вираз зустрічається і у сучасній інвентарній книзі для зазначення надходження предметів. Таку позначку мають 43 одиниці збереження французьких виробництв. Серед них переважна більшість – це твори Севрської королівської порцелянової мануфактури. Інвентарну книгу було заведено у 1946 році. Враховуючи те, що під час Другої світової війни поповнень колекції не було, можна бути певними, що предмети «зі старих надходжень» існували у фондах музею до 1941 року. На сьогодні не вдалось віднайти документи або світлини, на яких би фігурували зазначені твори, однак аналіз старих інвентарних номерів дозволяє припустити, що більшість предметів надійшли у 1930-х роках, за винятком декількох, що вірогідно вже були в музеї до 1925 року.

Наукова новизна дослідження полягає у систематизації архівних даних щодо формування колекції французької порцеляни в Музеї Ханенків; узагальненні основних культурно-історичних умов становлення збірки порцеляни.

Висновки. Основа колекції французької порцеляни започаткована засновниками музею Богданом та Варварою Ханенками наприкінці XIX – на початку XX століть, друга частина надійшла в музей у 1927 році з ленінградського відділення Державного музейного фонду (до 1919 року ці предмети належали до приватних колекцій), третя частина складається з пізніх надходжень переважно з Київського музею російського мистецтва, та четверта має невизначене походження. Наразі не виключена можливість

дослідити більш глибокий провенас творів, які зберігаються в колекції музею. Пошук аналогій у музейних та приватних колекціях світу може надати нові ідеї щодо попередніх власників творів. Разом з тим, більш детальне дослідження архівів, ймовірно, дозволить уточнити відомості та заповнити прогалини в історії походження колекції французької порцеляни та загалом допоможе точніше структурувати збірку фарфору Музею Ханенків.

Література

1. Науковий архів Національного музею мистецтв Богдана та Варвари Ханенків. Оп. 1. Спр. 44. Арк. 122–126.
2. Науковий архів Національного музею мистецтв Богдана та Варвари Ханенків. Оп. 1. Спр. 44. Арк. 139–139 зв.
3. Науковий архів Національного музею мистецтв Богдана та Варвари Ханенків. Оп. 1. Спр. 44. Арк. 182–203.
4. Архів служби з обліку та збереження експонатів Національного музею мистецтв Богдана та Варвари Ханенків. Оп. 7. Спр. 2. Од. зб. 118. Арк. 4–6.
5. Ілінг А.В. Повернуте ім'я – Оскар Гансен: до історії приватного збирання в Києві. Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. 2002. Вип. 9. С. 43–53.
6. Інвентарна книга №1 (ПК) музейних предметів західноєвропейської порцеляни основного фонду (№1 – 504). 1948. Архів служби з обліку та збереження експонатів Національного музею мистецтв Богдана та Варвари Ханенків. Оп. 7. Спр. 1 (V). Од. зб. 23.
7. Інвентарна книга №2 (ПК) музейних предметів західноєвропейської порцеляни основного фонду (№ 505 -...). 1948 р. Архів служби з обліку та збереження експонатів Національного музею мистецтв Богдана та Варвари Ханенків. Оп. 7. Спр. 1 (IV). Од. зб. 24.
8. Кривушенко Я. О. Мистецтво северського фарфору XVIII – початку XIX століть в культурному просторі України : дис. канд. мист. : 26.00.01. Київ, 2021. 388 с.
9. На десерт. Традиції десертного столу у творах мистецтва з колекції музею. Національний музей мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків. Київ : Фенікс, 2018. 36 с.
10. Науковий архів Національного музею мистецтв Богдана та Варвари Ханенків. Оп. 1. Спр. 44. Арк. 130–136.
11. Науковий архів Національного музею мистецтв Богдана та Варвари Ханенків. Повний інвентар Другого державного музею, заснованого Ханенко. Оп. 1. Спр. 14.
12. Просвітництво: розум і почуття. Національний музей мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків. Дрогобич: Коло, 2021. 160 с.

13. Решетньова Г. О. Стилістичні особливості європейської порцеляни XVIII – початку XX століття з приватних колекцій України : дис. ... канд. мист. : 17.00.05. Київ, 2020. 265 с.

14. Архів служби з обліку та збереження експонатів Національного музею мистецтв Богдана та Варвари Ханенків. Оп. 7. Спр. 2. Од. зб. 109. Арк. 10–13.

15. Французька весна. Французьке мистецтво в колекції Національного музею мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків. Дрогобич: Коло, 2021. 112 с.

16. Ханенко Б. І. Спогади колекціонера. за ред. В. І. Виноградової. Київ: Дзеркало світу, 2008. 160 с.

17. Loukomski G. Description du Musee fondé par B. & W. Khanenko a Kiev, 1880–1920. Paris, 1921. 91 p.

18. Peters D. Sèvres Plates and Services of the 18th Century. Little Berkhamsted, 2005. 1774 p.

19. Plinval de Guillebon R. Faïence et porcelaine de Paris XVIIIe – XIXe siècles. Paris, 1995. 475 p.

20. Préaud T., Albis A. La Porcelaine de Vincennes. Paris, 1991. 239 p.

21. Savill R. The Wallace Collection Catalogue of Sèvres Porcelain. London, 1988. 1272 p.

22. Whitehead J. Sèvres sous Louis XVI (in English as Sèvres at the Time of Louis XVI). Paris, 2010. 144 p.

References

1. Scientific archive of the Bohdan and Varvara Khanenko National Museum of Arts. Op. 1. File no. 44. P. 122-126. [in Ukrainian].

2. Scientific archive of the Bohdan and Varvara Khanenko National Museum of Arts. Op. 1. File no. 44. P. 139. [in Ukrainian].

3. Scientific archive of the Bohdan and Varvara Khanenko National Museum of Arts. Op. 1. File no. 44. P. 182-203. [in Ukrainian].

4. Archives of the Service for Accounting and Preservation of Exhibits of the Bohdan and Varvara Khanenko National Museum of Arts. Op. 7. File no. 2. Od.coll.118. P. 4-6. [in Ukrainian].

5. Ilinh, A.V. (2002). The name returned – Oscar Hansen: To the history of private collection in Kyiv. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii dyzainu i mystetstv*, 9, 43-53. [in Ukrainian].

6. Inventory book no. 1 PK. (1948). Museum objects of Western European porcelain of the main fund (№1 - 504). Archives of the Service for Accounting and Preservation of Exhibits of the Bohdan and Varvara Khanenko National Museum of Arts. Op. 7, File no. 1 (V). Od. coll. 23. [in Ukrainian].

7. Inventory book no. 2 PK. (1948). Museum objects of Western European porcelain of the main fund (No. 505 -...). Archives of the Service for Accounting and Preservation of Exhibits of the Bohdan and Varvara Khanenko National Museum of Arts. Op. 7, File no. 1 (V). Od. coll. 24. [in Ukrainian].

8. Kryvushenko, Ya. (2021). Art of Sevres Porcelain of the 18th — Early 19th Centuries in the Cultural Space of Ukraine. Thesis for a Candidate of Arts (PhD). Kyiv. [in Ukrainian].

9. For Dessert. Traditions of the dessert table in the artworks from the Museum Collection. (2018). The Bohdan and Varvara Khanenko National Museum of Arts. Kyiv. [in Ukrainian].

10. Scientific archive of the Bohdan and Varvara Khanenko National Museum of Arts. Op. 1. File no. 44. P. 130-136. [in Ukrainian].

11. Scientific archive of the Bohdan and Varvara Khanenko National Museum of Arts. Op. 1. File no. 14. [in Ukrainian].

12. Enlightenment: mind and feelings. (2021). The Bohdan and Varvara Khanenko National Museum of Arts. Kyiv. [in Ukrainian].

13. Reshetniova, H. O. (2020). Stylistic features of European porcelain of the 18th – early 20th century from private Ukrainian collections. Thesis for a Candidate of Arts (PhD). Kyiv. [in Ukrainian].

14. Archives of the Service for Accounting and Preservation of Exhibits of the Bohdan and Varvara Khanenko National Museum of Arts. Op 7. File no. 2. Od. coll 109, p. 10-13. [in Ukrainian].

15. French spring. French art in the collection of the Bohdan and Varvara Khanenko National Museum of Arts (2021). Kyiv [in Ukrainian].

16. Khanenko, B. I. (2008). Memoirs of a collector. Kyiv: Dzerkalo svitu [in Russian].

17. Loukomski, G. (1921). Description du Musee fondé par B. & W. Khanenko a Kiev, 1880-1920. Paris. [in French].

18. Peters, D. (2005). Sèvres Plates and Services of the 18th Century. Little Berkhamsted. [in English].

19. Plinval de Guillebon, R. (1995). Faïence et porcelaine de Paris XVIIIe – XIXe siècles. Paris. [in French].

20. Préaud, T., Albis, A. (1991). La Porcelaine de Vincennes. Paris. [in French].

21. Savill, R. (1988). The Wallace Collection Catalogue of Sèvres Porcelain. London. [in English].

22. Whitehead, J. (2010). Sèvres sous Louis XVI (in English as Sèvres at the Time of Louis XVI). Paris. [in French].

*Стаття надійшла до редакції 11.07.2023
Отримано після доопрацювання 15.08.2023
Прийнято до друку 23.08.2023*